

The number of students belonging to groups with special health care every year increases. Therefore, physical education should provide a rational combination of new approaches to the educational process on discipline "Physical Education" using health care technologies.

Considering previously mentioned, there is created and grounded health care technologies in physical education of students which belong to groups with special health care, with using of individual differentiated programs in the article. The proposed technology provides rehabilitation of students during educational and extra-curricular classes for each nosological group: selection of sets of exercises of aerobic and anaerobic mode of energy supply in the form of educational practice that is optimal for each nosological group; motor mode, the dosage, intensity, intervals of rest in each nosological group, contraindications; selection of individual diet with consideration of motor activity; outside training sessions.

By analyzing the content of work programs that provide physical education of students of higher education institutions, the author motivates differentiation means, methods and content of physical education classes, taking into account the physical capacity of the organism and its reserve and diseases of students that refer to health care groups.

So introduction of health care technology in physical education of students of special medical groups have a strong recreational focus.

At the same time we have the prospect of further research connected with in-depth study of mechanisms of influence of physical education on the health of students assigned to special medical groups, further development and use of health care technologies in physical education of the educational process in higher pedagogical education institution.

Key words: *health, health care technologies, nosological groups, individual medical groups, physical education.*

УДК 378.504.06

О. І. Скоробагатська
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ

У статті розглянуто теоретичні основи екологічної психології, проаналізовано основні дефініції екологічної психології. З'ясовано актуальні питання міждисциплінарного наукового напрямку: вивчення психології людей, що приймають екологічні рішення, їх мотиваційної сфери, системи цінностей, наявність установок, розробка психотехнічних засобів екологізації свідомості. Розглянуто напрями екопсихологічного підходу: психологічна екологія, психологія оточуючого середовища, екстремальна психологія, психологія інформаційного простору, психологія охорони довкілля, екологічна психологія. Проаналізовано основні завдання екологічної психології. Позначено перспективи подальших наукових пошуків: вивчення проблеми психологічної та духовної безпеки особистості в умовах суспільства ризику.

Ключові слова: *екологічна психологія, особистість, суспільство, оточуюче середовище, екологічна свідомість, психологія оточуючого середовища, екстремальна психологія, психологія інформаційного простору, психологія охорони довкілля.*

Постановка проблеми. Сучасна людина живе в умовах суспільства ризику, що містить у собі низку небезпек, які загрожують індивіду й суспільству в цілому: передові індустриальні технології, що порушують екологію природи, інформаційний вплив на людину, складні соціальні

трансформації, ціннісно-нормативні зміни, профанація культури та духовності, маніпуляції свідомістю. У контексті даної проблеми актуальним стає пошук шляхів екопсихологічного захисту особистості, її ідентичності й автентичності, фізичного, психічного, соціального та духовного розвитку, а також її взаємодії з оточуючим світом. Це, у свою чергу, викликає необхідність аналізу основних тенденцій розвитку екологічної психології.

Аналіз актуальних досліджень. Теоретичні основи екологічної психології розглядаються в працях В. В. Глібова, С. Д. Дерябо, О. А. Калмикова, В. І. Панова, В. О. Скребець, О. О. Стерлигової, Ю. Ж. Шайгородського, В. О. Ясвін. Проблему взаємодії з оточуючим середовищем вивчали такі вчені: Ю. Круусвалл, Т. Нийт, М. Раудсепп, М. Хейдметс. Питання екологічної свідомості й суб'єктивного ставлення до природи вивчають А. Алдашева, А. А. Брудний, С. Д. Дерябо, Т. В. Іванова, Д. Н. Кавтарадзе, О. А. Калмиков, А. В. Калмикова, В. А. Ясвін. Проблему просторових явищ і просторової поведінки розглядають В. Р. Дольник, А. І. Миракян, В. І. Панов. У вітчизняному науковому просторі різні аспекти екологічної психології вивчають О. В. Рудоміно-Дусятська, А. М. Львовичкіна, Ю. М. Швалба, О. М. Гарнець.

Метою дослідження є аналіз основних тенденцій розвитку екологічної психології.

Виклад основного матеріалу. Екологічна психологія (від грец. oikos – дім, батьківщина, psuche – душа та logos – вчення) – галузь психології, предметом дослідження якої є багатоаспектність проявів екологічної свідомості людини (соціогенез, онтогенез тощо).

Становлення психології взаємодії людини з оточуючим світом розпочався в 60-і рр. у США, Канаді та країнах Європи. Більшість дослідників вважають, що виникнення психології взаємодії з довкіллям пов'язано з обмеженими можливостями класичної психології з вивчення взаємодії з довкіллям у лабораторних умовах. У 1968 р. Р. Баркер ввів термін «психологічна екологія», який він потім замінив на «екологічну психологію». З початку 70-х років ХХ ст. видатні вчені, екологи, економісти соціологи та психологи об'єднали свої зусилля з метою вироблення нового підходу до побудови взаємовідносин між людиною та місцем її існування. Результатом виконаної роботи стало формулювання концепції стійкого розвитку.

У вітчизняному науковому просторі екологічна психологія почала формуватися на початку 90-х років ХХ ст., коли шляхи подолання екологічної кризи стали чітко пов'язуватися зі змінами особистісної та суспільної свідомості. Екологічна психологія – це міждисциплінарна галузь знань, що включає психологічні аспекти взаємодії людини та оточуючого середовища (географічного, соціального, культурного, інформаційного). Екологічна психологія з'явилася на стику психології, соціальної екології, екології людини, поведінкової географії, що вивчає широке коло соціально-гуманітарних проблем взаємовідносин людини й довкілля.

У сучасній науковій літературі поняття «екологічна психологія» широко застосовується для позначення низки близьких науково-дослідницьких напрямів. Але вони є не тотожно близькими науковими галузями вивчення міждисциплінарного наукового напрямку досліджень: психологічній екології, психології оточуючого середовища, екологічного підходу в психології та екологічній психології, які мають самостійні предмети досліджень, свої завдання й методологічні особливості.

Дослідники С. Д. Дерябо та В. О. Ясвин визначають екологічну психологію як психологію екологічної свідомості, індивідуальної та групової, як сукупності екологічних уявлень, ставлення до природи, а також відповідних стратегій взаємодії з нею [2].

Учений В. І. Панов розглядає екологічну психологію як мультидисциплінарну науку, яка вивчає екологічне благополуччя психічного здоров'я нації, народу, а також досліджує роль і вплив шкідливих людських факторів на інших людей: їх психіку, мозок, поведінку [6].

Український учений В. О. Скребець трактує екологічну психологію як науку, що вивчає характер та особливості психологічного впливу на людину з боку природного, соціального й антропогенного оточення, пов'язаних із цим переживань, внутрішнього стану людини й суспільства. Автор підкреслює, що будь-яке середовище впливає на людину та тягне за собою зміни комплексного характеру – від емоцій і настроїв до мотивів діяльності, спрямувань, ціннісних орієнтацій, вчинків, волевиявлення та переваг [7].

Керівник міжнародної програми з екопсихології Курт Павлик підкреслює, що екологічна психологія вивчає психічні процеси людини в безперервному зв'язку з оточуючим середовищем. Учений пов'язує екологічну перспективу з протилежними видами впливів: впливом оточуючого середовища на переживання й поведінку людини, та впливом цих переживань і поведінки на те саме середовище.

Дослідник О. А. Калмиков доводить, що змістовно екологічна психологія розкривається в якості складової прикладної екології (психологічна компонента технології рішення екологічних проблем): вивчає психологію людей, що приймають екологічні рішення, їх мотиваційну сферу, систему цінностей, наявність установок тарозробляє психотехнічні засоби екологізації свідомості. Учений визначає предмет екологічної психології як народжене Природою та Суспільством «психічне» людини, що є носієм особливої геологічної (за В. І. Вернадським) і космічної сили [3].

Найбільш актуальні питання еколого-психологічних досліджень за такими напрямками, як: методологія, теорія та експеримент у еколого-психологічних дослідженнях; психологія екологічної свідомості; психологія освітнього середовища; психологія кіберпростору (інтернет-середовища);

психічні стани в екстремальних умовах; психологічні аспекти екологічної освіти в інтересах стійкого розвитку; психологія духовного середовища, психологія професійного середовища.

Екологічна психологія знаходиться у фазі становлення, тому існує безліч різних трактовок цього поняття. Розглянемо основні підходи, які стали фундаментом екологічної психології.

1. *Психологічна екологія* – напрям досліджень, що виявляє дію екологічних чинників на психіку людини. Цей напрям пов'язують із такими іменами як К. Левін і Дж. Гібсон. Головним положенням цього підходу є уявлення про те, що людина реально живе не у «фізичному світі», а в «екологічному світі».

Екологічний підхід у психології (Ecological approach), основоположником якого є Дж. Гібсон (J. Gibson), почав формуватись у кінці 60-х років у США. Для цього напрямку істотним чинником є вивчення психічних процесів людини в природних умовах. До цього напрямку відносять і психологію глобальних змін, яка досліджує особливості практичного мислення фахівців, що займаються оцінкою та прогнозом розвитку явищ і процесів планетарного масштабу, та його взаємодії із соціальним середовищем [1; 3; 9].

При цьому важливо, що дослідження психологічної екології проводяться з використанням саме екологічного, а не психологічного методологічного й методичного апарату. Наприклад, у них вивчається вплив радіаційного фону на психіку людини, а не радіаційна фобія, що є вже предметом психологічних дисциплін.

На думку В. В. Глібова, завданням психологічної екології є виділення найбільш значимих для психіки людини екологічних чинників, вивчення з психофізіологічної точки зору їх впливу на психічне здоров'я та поведінку людини, розробка методик оптимальної організації цих чинників [1].

Психологічна екологія, за твердженням В. І. Панова, є одним із розділів екології людини та займається вивченням впливу на психіку людини екологічних чинників хімічної, фізичної (наприклад забруднення повітря або питної води, підвищений фон радіації) чи іншої «непсихологічної» природи (С. Д. Дерябо, В. О. Ясвин). Цей напрям тісно перегукується з екологічною психіатрією. У якості прикладів В. І. Панов приводить дослідження щодо впливу підвищеного рівня радіації в зоні Чорнобильської аварії (В. І. Єкімова, В. А. Моляко, В. О. Скребец, Н. Н. Хащенко), а також дослідження (група авторів на чолі з Н. В. Говорин), у якому був виявлений високий рівень розумової відсталості й пограничної інтелектуальної недостатності органічного походження, що була викликана проживанням в екологічно неблагополучному регіоні [2; 5; 7].

2. *Психологія оточуючого середовища* вивчає: екологічне пізнання (environmental cognition); екологічну поведінку (environmental behaviour);

екологічну оцінку оточуючого середовища (environmental assessment); реакції людини на взаємодію з довкіллям і екологічний стрес (environmental stress), що виникає у зв'язку з цим.

У свою чергу, психологія оточуючого середовища вивчає три важливих напрями, що відрізняються один від одного вектором спрямованості взаємодії в системах «Індивід – Середовище», «Людина – Природа»:

а) психологія оточуючого середовища вивчає наукові та практичні аспекти впливу на психіку й поведінку людини природних і антропогенних середовищних чинників і умов, які мають психологічно атрибутивний характер («агресивність» інформаційного середовища, «психологічна напруженість» освітнього середовища, або «обмеженість» просторового середовища);

б) охорона оточуючого середовища (інвайронментальна психологія) досліджує психологічні аспекти охоронної дії людини на довкілля. Цей напрям тісно пов'язаний з особливим напрямом – психологією екологічної свідомості;

в) екстремальна психологія, яка займається теорією та практикою критичних психічних станів, тобто психологічними аспектами підготовки, підтримки й реабілітації людини, що працює або знаходиться в екстремальній ситуації (від напруженості міжособистісної взаємодії до стихійних і техногенних катастроф);

г) психологія інформаційного середовища, що утворюється сукупністю: суб'єктів інформаційної взаємодії або дії; інформації, призначеній для використання суб'єктами інформаційної сфери; інформаційної інфраструктури, що забезпечує можливість здійснення обміну інформацією між суб'єктами; громадських стосунків, що складаються у зв'язку з формуванням, передачею, поширенням і зберіганням інформації.

Метою розробки даного напрямку є забезпечення психологічної захищеності основних інтересів особистості, суспільства й держави від загроз, пов'язаних із дією інформаційного середовища на психіку громадян.

д) психологія охорони довкілля вивчає психологічні аспекти охоронної та підлягаючої зберігання дії людини на природне середовище. Найбільш розроблено в зарубіжній науці як інвайронментальна психологія. Основні завдання – навчити й дітей і дорослих способам збереження природного середовища від антиекологічної дії сучасної техногенної цивілізації.

В. І. Панов виокремлює основні проблеми: охорона довкілля від забруднення продуктами промислових технологій у глобальному й регіональному масштабах, охорона заповідників і проблема поведінки людей у міському та природному середовищі [5].

3. *Екологічна психологія* досліджує екологічну свідомість як сукупність екологічних уявлень, відношення до природи та стратегій взаємодії з нею.

Дослідники С. Д. Дерябо та В. О. Ясвин визначають предметом

дослідження екологічної психології екологічну свідомість, що розглядається в соціогенетичному, онтогенетичному й функціональному аспектах. Першою методологічною особливістю екологічної психології є те, що екологічна свідомість є багатогранною: включає науковий світогляд, релігійне світобачення, рефлексію щодо світу природи, естетичне сприйняття ландшафтів і пейзажів, наукові картини світу. Друга особливість екологічної психології полягає в тому, що вона розглядає природу не як довкілля, а як Світ Природи, як цілісний живий організм, як сукупність природних об'єктів, узятих у їх різноманітті, єдності й унікальності. Третя методологічна особливість екологічній психології – суб'єктне сприйняття Світу Природи – сприйняття природних феноменів як живих суб'єктів. Четверта особливість – в екологічній психології використовується понятійний апарат психології особистості, психології розвитку, соціальної психології, історичної, вікової психології, медичної та педагогічної психології [2].

4. *Психологія глобальних змін.* Поняття «глобальні зміни» використовується для позначення таких проблем природного середовища, які пов'язані з глобальним потеплінням клімату, вирубуванням тропічних лісів, виснаженням природних ресурсів і тому подібне.

Дослідник В. І. Панов у якості найгостріших проблем психології глобальних змін відзначає такі: 1) необхідність формування у фахівців адекватного сприйняття виникнення та швидкості протікання глобальних змін, а також адекватної оцінки міри небезпеки цих змін для життя людей і екологічної рівноваги на планеті; 2) необхідність зміни поведінки тих людей, які несуть відповідальність за виникнення й попередження негативних глобальних змін. Таким чином, у якості предмета психології глобальних змін виступають такі екологічно значимі зміни природного середовища, які відбуваються поза межами функціонального діапазону безпосереднього сприйняття, що еволюційно склалось у людини [3; 8].

Найхарактернішим у екологічній психології є застосування психологічної моделі пізнання до вивчення екологічної свідомості в її різних аспектах: людина – цілісна унікальна система соціально значимих якостей; основний спосіб буття особистості – розвиток; можливості особистісного розвитку безмежні.

Таким чином, ми бачимо, що в контексті вітчизняної та зарубіжної екологічної психології досліджуються такі теоретичні та практичні проблеми: аналіз специфіки екологічної свідомості різних епох; розробка типології індивідуальної та суспільної екологічної свідомості; екологічної свідомості в процесі онтогенезу; вивчення механізмів формування екологічних уявлень, їх ролі в регуляції діяльності з окремими природними об'єктами та природою в цілому; дослідження особливості екологічної свідомості в різних соціально-професійних групах; створення спеціального діагностичного арсеналу, що дозволяє визначити рівень сформованості та

якісну своєрідність системи екологічних уявлень, суб'єктивного ставлення до природи й використовуваних стратегій і технологій взаємодії з нею; розроблення методів психокорекційної та психотерапевтичної роботи, орієнтованих на здійснення взаємодії людини зі світом природи.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, сутність екологічної психології багатогранна. Характерною особливістю екологічної психології є підвищена увага до взаємозв'язку середовища й основних форм активності людини (діяльності, поведінки, спілкування). У деяких випадках середовище відверто змушує людину до визначених дій, іноді надає людині право вибору. Але здебільшого впливає на поведінку людини. Проте люди не тільки випробовують вплив середовища, але і змінюють його. Збереження природного середовища на планеті неможливо без зміни ставлення людини до навколишньої природи та до власної природи. Отже, на нашу думку, одним із найактуальніших питань у контексті перспектив подальших наукових пошуків, є дослідження проблеми психологічної та духовної безпеки особистості в умовах суспільства ризику.

ЛІТЕРАТУРА

1. Глебов В. В. Экологическая психология : учеб. пособие / В. В. Глебов. – М. : РУДН, 2008. – 243 с.
2. Дерябо С. Д. Экологическая педагогика и психология / С. Д. Дерябо, В. А. Ясвин. – Ростов н/Д : Феникс, 1996. – 480 с.
3. Калмыков А. А. Введение в экологическую психологию / А. А. Калмыков. – М. : Изд-во МНЭПУ, 1999. – 128 с.
4. Медведев В. И. Экологическое сознание : учеб. пособие / В. И. Медведев, А. А. Алдашева. – М. : Логос, 2001. – 168 с.
5. Панов В. И. Введение в экологическую психологию : учеб. пособие / В. И. Панов. – М., 2006. – 184 с.
6. Панов В. И. Экологическая психология: Опыт построения методологии / В. И. Панов. – М. : Наука, 2004. – 197 с.
7. Скребець В. О. Екологічна психологія у віддалених наслідках екотехногенної катастрофи : монографія / В. О. Скребець. – К. : Видавничий дім «Слово», 2004. – 440 с.
8. Скребець В. О. Сучасний стан та пріоритетні напрями розвитку екологічної психології в Україні / В. О. Скребець // Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. – Т. 7. Екологічна психологія / Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Київ, 2005. – Вип. 5. – Ч. 2. – С. 235–245.
9. Стерлигова Е. А. Экологическая психология : учеб. пособие / Е. А. Стерлигова ; Перм. гос. нац. иссл. ун-т. – Пермь, 2012. – 212 с.
10. Шайгородський Ю. Ж. Екологічна психологія / Ю. Ж. Шайгородський // Екологічна енциклопедія : у 3 т. / Редкол.: А. Толстоухов (голов. ред.) та ін. – К. : ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2006. – Т. 1. – С. 319–320.

РЕЗЮМЕ

Скоробагатская О. И. Основные тенденции развития экологической психологии. В статье рассмотрены теоретические основы экологической психологии, проанализированы основные дефиниции экологической психологии. Выявлены актуальные вопросы междисциплинарного научного направления: изучение психологии людей, принимающих экологические решения, их мотивационной сферы, системы

ценностей, наличие установок, разработка психотехнических средств экологизации сознания. Рассмотрены направления екопсихологического подхода: психологическая экология, психология окружающей среды, экстремальная психология, психология информационного пространства, психология охраны окружающей среды, экологическая психология. Проанализированы основные задачи экологической психологии. Обозначены перспективы дальнейших научных поисков: изучение проблемы психологической и духовной безопасности личности в условиях общества риска.

Ключевые слова: экологическая психология, личность, общество, окружающая среда, экологическое сознание, психология окружающей среды, экстремальная психология, психология информационного пространства, психология охраны окружающей среды.

SUMMARY

Skorobagatska O. The main tendencies of environmental psychology development.

The article emphasizes the relevance of environmental psychology studying. It is shown that the risk society contains a number of hazards that threaten the individual and society: advanced industrial technologies that violate the ecology of nature, information impact on the person, complex social transformations, value-normative changes, profanation of culture and spirituality, manipulation of consciousness. The importance of finding ways of eco-psychological protection of the personality, its identity and authenticity, physical, mental, social and spiritual development, and harmonious interaction with the environment is affirmed.

The article analyzes the theoretical foundations of environmental psychology, which is considered as a multidisciplinary science that studies environmental well-being of mental health of the nation, people, personality, explores the impact of harmful factors on the person. The basic definitions of environmental psychology are considered. The current issues of eco-psychological approach are outlined: the study of psychology of people who take environmental decisions, their motivational sphere, value system, availability of facilities, developing psychological tools of ecologization of consciousness. The directions of eco-psychological approach are analyzed: psychological ecology, psychology of environment, extreme psychology, psychology of the information space, psychology of environment protection, environmental psychology.

Methodological features of environmental psychology are discussed: versatility of environmental awareness (includes scientific worldview, religious worldview, reflection about the natural world, aesthetic appreciation of landscapes, scientific picture of the world); environmental psychology considers the nature as a holistic living organism, as a collection of natural objects taken in their diversity, the unity and uniqueness; environmental psychology sees natural phenomena as living entities; environmental psychology uses a conceptual apparatus of psychology of personality, developmental psychology, social psychology, historical psychology, medical and pedagogical psychology. The main tasks of environmental psychology are analyzed. The perspectives of further research are: the study of problems of psychological and spiritual security of the individual in conditions of the risk society.

Key words: environmental psychology, personality, society, environment, ecological consciousness, psychology of environment, extreme psychology, psychology of the information space, psychology of environmental protection.